

АВСТРО-УГОРСЬКО-ЧЕСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ 30-50-Х РР. XIII СТ.

Рубіж XII-XIII ст. позначився сприятливою міжнародною ситуацією для зміцнення авторитету та зростання політичного впливу центральноевропейських країн. Неабияку роль при цьому зіграли такі фактори, як розпад англо-французької монархії Плантагенетів на заході європейського континенту, знесення Візантії на сході та, особливо, утвердження влади курфюрстів у Священній Римській імперії після смерті в 1197 р. німецького короля й імператора Генріха VI Штауфена (Гогенштауфена). Натомість значно піднісся міжнародний політичний престиж папства. Для центральноевропейських держав зростання папського авторитету, так само, як і занепад Священної Римської імперії, мало важливі наслідки. В усій Центральній Європі ці обидва фактори проявилися, насамперед, у тому, що вони майже одночасно послаблювали залежність країн регіону від універсалістських домагань німецьких імператорів.

Однак не всі середньоевропейські держави могли скористатися такими сприятливими змінами. Польща, скажімо, ще з 1138 р. була розділеною на ряд князівств і не знаходила сил, достатніх для об'єднання.¹ Проте в Угорщині "майже чвертьвікове панування Бели III (1172-1196) характеризувалося поєднанням сприятливої міжнародної ситуації з мудрим політичним керівництвом".² Внутрішні ж чвари та суперечки з папством змусили німецько-римську імперію відмовитися від весільного підкорення Угорського королівства. Важливим чинником центральноевропейської політики стало Австрійське герцогство, засноване 17 вересня 1156 р. імператором Фрідріхом I Барбаросою (1155-1190). З цього приводу імперська дарча грамота, так званий "Малий привілей", закріплювала спадковий титул австрійських герцогів як по чоловічій, так і по жіночій лінії за династією Бабенбергів і надавала останнім значні права.³

Австрійське герцогство аж ніяк не вписувалося в державний устрій Німеччини. Завдяки своїм привілеям воно, по суті, перетворилося в спадкову монархію, дуже слабо пов'язану зі Священною Римською імперією.⁴ Між іншим, Бабенберги отримали навіть дозвіл самостійно призначати свого наступника на випадок згасання їх династії внаслідок відсутності прямих нащадків. Дуже швидко австрійські герцоги починають приймати активну участь у політиці німецьких князів. Бабенберги приєднуються до різних ворогуючих партій, посилюючи їх питому вагу в тогочасних постійних міжособистих війнах, втручаються в боротьбу між папами та імператорами. При цьому австрійські герцоги проявляють турботу про "збирання" земель та розширення своїх володінь. Так, у 1192 р. Леопольд V Бабенберг (1177-1194) в результаті досить складного договору про успадкування, санкціонованого імператором, придбав Штирійську марку. Імператор виділив йому цю територію в якості лена. Становище австрійського герцога Леопольда VI (1198-1230), сина Леопольда V, було вже настільки міцним, що він як зять Генріха VI Штауфена зміг виступити в ролі миротворця-посередника в конфлікті між імператором і папою.⁵

Зовнішні обставини сприяли й оновленню престижу Чеського королівства, особливо, коли владу остаточно здобув Пршемисл Отакар I (1197-1230) і в країні нарешті припинилися міжусобиці.⁶ Першим значним зовнішньополітичним успіхом Пршемисла Отакара стали заручини в 1219 р. його восьмилітньої доньки Анежки із чотирнадцятирічним німецьким королем Генріхом, сином і спадкоємцем імператора Фрідріха II Штауфена (1212-1250). Проте шлюбна угода між чеським королем та імператором ішла врозріз із планами кельнського архієпископа Енгельберта, котрий фактично управляв Німеччиною від імені малолітнього Генріха. Незважаючи на те, що інтереси імператора почали потребувати дружніх стосунків із Францією, Енгельберт прагнув відновити союзні відносини із суперницею останньої – Англією. Він схилив на свій бік Леопольда VI Бабенберга, запропонувавши одружити англійського короля Генріха III Плантагенета (1216-1272) із донькою австрійського герцога Маргаритою. Водночас

кельнський архієпископ сподівався пошлюбити юного німецького короля із наймолодшою сестрою Генріха III – Ізабелюю. Однак, побоюючись ускладнень із імператором у разі союзу між Бабенбергами й Плантагенетами, Леопольд VI наприкінці листопада 1225 р. “забезпечив руку сина Фрідріха II своїй власній доньці Маргариті”.⁷

На таке приниження Пршемисл Отакар I відповів війною. Влітку 1226 р., скориставшись Леопольдовою відсутністю, чеський король здійснив збройну виправу в Австрію. Але нашивкоруч споряджений похід зазнав невдачі. Добре підготовлена оборона чеську агресію відбила. У відповідь австрійці напали на південну Моравію. Бойові дії між Чеським королівством і Австрійським герцогством завершилися перемир'ям і мало чим задовольнили Пршемисла Отакара I.⁸ Усе, чого він зміг досягти, то це перешкодити Леопольдові Бабенбергу стати регентом після вбивства Енгельберта і забезпечити своєму союзникові Людовіку Баварському місце серед Генріхових радників.⁹

У грудні 1230 р. Пршемисл Отакар I помер і владу в державі перебрав його син Вацлав I (1230-1253), коронований ще у 1228 р. архієпископом Майнцьким.¹⁰ На той час молодий німецький король Генріх, підбурований Людовіком Баварським, надумав розірвати династичний союз із Бабенбергами й відновити дружні стосунки з Пршемисловичами. У 1231 р. Генріх оприлюднив свій намір розлучитися з Маргаритою, котра була набагато старшою за нього та все ще не одержала посагу, і взяти шлюб із Анежкою. Фрідріх II побоювся вступити в конфлікт із войовничим австрійським герцогом, а тому на випадок сина відреагував негайно і сплатив віно Маргарити з власної кишені. Генріх скорився батьковій волі, а чеська королева зреклася світського життя, прийняла чернечий постриг ордену св. Клари і вступила до монастиря в Празі, який сама заснувала.¹¹

Протистояння між Австрією та Богемією поглиблювалося. Після смерті в 1230 р. Леопольда VI австрійським герцогом став його син Фрідріх II Бабенберг (1230-1246), людина хоробра, але жорстока й ненадійна. Увесь період правління Фрідріха Бабенберга позначився постійними

збройними сутичками із сусідніми державами, за що він отримав прізвисько “Войовничий”. Уже на початку липня 1233 р. австрійський герцог із сильним військом напав на Моравію й заволодів тут кількома замками. Вацлав I на вирішальну битву не наважився, позаяк Фрідріха Бабенберга підтримав моравський маркграф Пршемисл (1228-1239). Останній був, до речі, рідним братом чеського короля. Проте невдовзі австрійський герцог захворів, що призвело до припинення бойових дій та відступу бабенберзьких загонів із зайнятих територій. Для Вацлава це стало нагодою поквитатися із Пршемислом. Повернувши військо проти маркграфа моравського, чеський король зайняв Брно і Пршемислові не залишалося нічого іншого, як підкоритися братові.¹²

Незважаючи на те, що з боку Фрідріха Бабенберга небезпека не загрожувала, його володіння в 1233 р. зазнали вторгнення угорців, які спочатку опустошили Штирію, а в листопаді - Австрію. Герцог опинився в скрутному становищі й на короткий час навіть покращив свої стосунки із чеським королем. Фрідріх II Штауфен спробував переконати австрійського володаря в необхідності тривалого примирення із Вацлавом I. У відповідь Фрідріх Бабенберг почав вимагати від цесаря на війну з Угорщиною та Чехією 2000 гривень.¹³ В результаті австрійський герцог остаточно розійшовся з імператором, а його зухвала поведінка привела до укладення між Угорщиною та Чехією оборонного союзу. Влітку 1235 р. Фрідріх Бабенберг напав на Угорщину. Проте угорський король Андраш II (1205 – 1235) агресію відбив, після чого вдарив на Австрію й страшенно сплюндрував цю землю. З півночі проти Фрідріха Бабенберга наступав Вацлав I. Завдавши неприятелю великих збитків, він дійшов до Дунаю й лише паводок унеможливив об'єднання чеських та угорських військ.¹⁴

Над австрійським герцогом нависла серйозна небезпека втрати своїх маєтків. До цесаря дедалі частіше надходили скарги на грубу поведінку Фрідріха Бабенберга, котрий безперестанку нападав на сусідів, сварився з єпископами, оббирав підданих і чинив насильство над городянами. Щоб застерегти австрійського правителя в недоцільності таких бездумних дій, Фрідріх II Штауфен наказав йому з'явитися на імперський

рейхстаг, який мав відбутися у жовтні 1235 р. в Аугсбурзі. Однак герцог волі цісаря не підкорився й далі продовжував займатися свавіллям. Він без вагань пограбував послів імператора, на шкоду останньому захопив кілька замків і підтримував зносини з ломбардськими містами.¹⁵ Тому Фрідріх II Штауфен вирішив покласти край зловмисним діям Бабенберга і, звинувативши його в порушенні "загального миру", позбавив влади в Австрії та Штирії. Через те, що імператор поспішав до Італії, виконання вироку було доручено чеському Королеві Вацлавові I, баварському герцогу Оттоу II (1231 – 1253) та кільком іншим князям і єпископам.

Падіння Фрідріха Бабенберга прискорило повстання в Австрії, яке спалахнуло 1236 р. у відповідь на пограбування загонами герцога тамтешніх монастирів та обкладання місцевого населення нечуваною даниною. Повсталі почали нав'язувати стосунки з військами цісаревих уповноважених. Із заходу наступав Оттон Баварський, а з Моравії рухався чеський володар Вацлав I. На боротьбу проти Фрідріха Бабенберга піднявся також Штирія. Перед об'єднаними силами без бою капітулював Відень і лише кілька невеликих міст і замків зберігали вірність австрійському герцогу. Здавалося, що пануванню Бабенбергів настав кінець. Король Вацлав і герцог Баварський залишили в підкорених містах частину своїх загонів, а самі повернулися додому.¹⁶

Щоб швидше завершити бойові дії, наприкінці 1236 р. в Австрію з великим військом вступив і цісар. Він заволодів кількома замками Фрідріха Бабенберга й захопив у полон його дружину. В січні 1237 р. імператор урочисто увійшов у Відень і відразу ж зібрав з'їзд князів, котрі обрали його 9-літнього сина Конрада в "королі Римські та майбутні імператори". Відтак цісар підтвердив жителям Штирії, що їх земля надалі не повинна бути об'єднана, але отримати власного князя, і проголосив Відень імперським містом. Австрію ж Фрідріх II Штауфен прилучив до імперії. Своїми діями він дав зрозуміти, що Австрійське герцогство має знаходитися під безпосередньою владою цісаря і Штауфенів. У квітні 1237 р. імператор вирушив у зарейнські області, а управителем територій, відібраних від Бабенбергів, залишив бамберзького єпископа Екберта.¹⁷

Далекосяжні плани щодо загарбання австрійських земель виношував і новий угорський король Бела IV (1235-1270). Спрямування загарбницьких походів на південь і послаблення цісарської влади в Німеччині за рахунок зростання ролі й могутності імперських князів, остаточно ліквідували загрозу посягань Священної Римської імперії на Угорщину. Натомість з початком правління Бели IV Угорське королівство розгорнуло політичну експансію як щодо своїх північних сусідів – польських та галицько-волинських князів, так і в придунайських землях.¹⁸

Протягом першої половини XIII ст. Галицько-Волинська Русь посідала важливе місце у зовнішній політиці Угорщини, яка аж до 1245 р. активно намагалася встановити тут свою владу. Угорського короля підтримувало вороже налаштоване проти Данила Романовича (1201-1264) боярське угруповання в самому Галичі. Опозиційне боярство, користуючись, зокрема, м'якою владчею Мстислава Удатного (пом. у 1228 р.), схилило його до династичного союзу з Угорщиною.¹⁹ Все робилося для того, аби Данило не зайняв батьківську вотчину, що з часом призвело б до централізації Галицько-Волинської держави. Знеможений протистоянням із боярською знаттю, вже немолодий Мстислав підписав у 1227 р. з Угорським королівством принизливу угоду. За її умовами, як зазначено в Галицько-Волинському літописі, Мстислав "дав Галич королевичу Андрію, а собі взяв Пониззя".²⁰

Отже, з кінця 20-х та протягом 30-х рр. XIII ст. у Галицькому князівстві із військовою охороною майже постійно знаходився угорський королевич. З такою ганебною ситуацією Данило, звичайно, змиритися не міг. Тому де воєнними діями, а де й дипломатичними переговорами він поступово здобував перевагу в суперництві з Угорщиною та чернігівськими князями Михайлом Всеволодовичем і його сином Ростиславом за галицький стіл. У листопаді 1235 р. Данило Романович був присутній на коронації угорського правителя Бели IV. В ході процесії князь Данило вів коня, на якому сидів угорський король. Історик М. Грушевський не знаходив жодної причини відомати участь Данила Романовича в коронаційнім параді, що означало визнання певної вищості Бели IV по відношенню до

галицько-волинського володаря. Разом з тим, вчений вважав, що Данило здійснив цю поїздку з намірами встановити добросусідські відносини "і піддавав ся під протекцію короля з тим, аби зробити кінець мішанню Угорщини в галицькі справи".²¹

Незважаючи на це, Данило Романович так і не зміг налагодити дружні стосунки з Белою IV. Угорський король вважав за краще підтримати Михайла Всеволодовича та його сина Ростислава, за котрим визнав титул "галицького князя" й пообіцяв видати за нього свою доньку. Тоді Данило Романович вирішив нав'язати стосунки з ворогом Бели IV австрійським герцогом Фрідріхом II Бабенбергом. Про це ми дізнаємося з короткого повідомлення Галицько-Волинського літопису: "Кін. 1236 - поч. 1237. У той же час рушив був Фрідріх цесар на герцога [Фрідріха] війною, і мали намір Данило з братом Васильком піти герцогові на підмогу, але король заборонив їм, і вони вернулися в землю свою". Як свідчить першоджерело, Бела IV, запросивши Данила та Василька до себе "на честь", зумів перешкодити їх союзу з австрійським герцогом.²²

Тим часом становище Фрідріха II Бабенберга досягло критичної межі. Деякий час його вплив обмежувався лише Вінер-Нейштадтом і Медлінгом. У відповідь на дії імператора Фрідріх II Бабенберг почав переговори зі щойно утвореним союзом князівств, який на боці папи виступав проти Гогенштауфенів.²³ Прихильності Риму шукав і Вацлав I, котрий на той момент розійшовся з цесарем. На початку 1238 р. папа Григорій IX (1227-1241) зобов'язав чеського короля примиритися з Фрідріхом II Бабенбергом й допомогти останньому повернути втрачені володіння. При посередництві баварського герцога Оттона II наприкінці лютого 1239 р. обидва колишні противники дійшли згоди. Однак чеська підтримка коштувала Фрідріхові II Бабенбергу досить дорого. Він, зокрема пообіцяв віддати Вацлаву I частину придунайських лівобережних земель, а також погодився на заручини своєї племінниці Гертруди з найстаршим сином чеського короля Владиславом.²⁴ А оскільки Фрідріх II Бабенберг не мав дітей, то Пршемисловичам у такий спосіб відкривався шлях до заволодіння його маєтками.

Втім, з початком 40-х років позиції Фрідріха II Бабенберга значно зміцніли. У Гогенштауфенів та німецьких князів виріла ідея створення сильної Австрії. На таку думку їх наголтувала нова обставина: з північного сходу в Європу вторглися монголо-татари. Проти завойовників виступило військо, очолюване Вацлавом I. До вирішальної битви, однак, не дійшло. Зустрівши опір, монголо-татари рушили на південь, в Угорщину, й стали погрозувати дунайським та альпійським землям. Складність становища угорського короля Бели IV поглиблювалася нападами Фрідріха II Бабенберга. У квітні 1241 р. монголо-татарський загін хана Батия завдав нищівної поразки угорському ополченню біля містечка Мухи (Мухи) поблизу р. Шайо. Бела IV втік до Фрідріха II Бабенберга. Той примусив короля віддати йому скарбницю та три західних комітати: Шонрон, Мошонь і Пожонь (Братиславу).²⁵

Відтак, Бела IV сховався в Далмації, а Фрідріх II Бабенберг зробив спробу підкорити західноугорські прикордонні землі. Можна було очікувати, що в розореній монголо-татарами країні він не зустріне серйозного опору. Та сталося зовсім інакше. Фортецю Дьєр, яку захопили австрійські війська, угорці відбили. У Пожоньській прикордонній смужі угорські іспанці також успішно захистили ввірену їм територію. А коли австрійці покинули Угорщину, Бела IV одразу виступив проти Фрідріха II Бабенберга: іспан Ахїл розорив області від Пожоня до Відня, а Герборд здобув перемогу під Кесегом. Почалася облога захопленого Фрідріхом II Бабенбергом Шонрона. Угорський король і австрійський герцог уклали мир, але в результаті боїв 1242 р. Бела IV повернув собі західні прикордонні землі.²⁶

Та страх перед монголами виявився сильнішим, аніж територіальні домагання австрійського герцога. Імператор і союз князів суперничали між собою щодо спокусливих пропозицій. Фрідріх II Гогенштауфен навіть обіцяв подарувати Бабенбергам королівський титул. Було також прийнято рішення про включення до складу Австрії Країни. Проте в 1246 р. у битві з угорцями на р. Лейті біля Вінер-Нейштадта Фрідріх II Бабенберг загинув.²⁷ Він не залишив після себе прямих наступників і в Австрії запанувало міжцарів'я.²⁸

В такій ситуації першим претендентом на спадщину Бабенбергів виявився Владислав, котрий одружився з Гертрудою. Однак чеський королевич так і не встиг перебрати владу над Австрійським герцогством, бо на початку січня 1247 р. несподівано помер.²⁹ Після смерті молодого Владислава ці території стали ареною протистояння кількох суперників. Уже наприкінці 1247 р. імператор Фрідріх II знову вирішив захопити частину земельних володінь маєтку Бабенбергів і з цією місією відправив до Австрії зі збройними силами довірену особу – імперського вікарія графа Оттона з Еберштейну.³⁰ Цесарів крок звичайно не знайшов позитивного відгуку на празькому дворі. Не бажали лишатися осторонь при розподілі бабенберзької спадщини також угорський король Бела IV та баварський герцог Оттон II. За подіями в альпійському регіоні уважно стежив і папа Інокентій IV.³¹

Римський понтифік добре розумів небезпеку нового посилення могутності Фрідріха II Гогенштауфена й намагався підшукати на бабенберзьку спадщину кандидата відданого своїм інтересам. Для Інокентія IV найбільш бажаним у цій справі був угорський король Бела IV. Тільки-но папа довідався про смерть Владислава й усвідомлюючи, що чеський володар від своїх домагань на маєток Бабенбергів не відмовиться, він викликав “папського короля” Генріха Распе (1246-1247) й попросив, щоб той, не зважаючи на права імперії і претензії Вацлава I, посприяв Белі IV у захопленні Австрійського герцогства. Проте смерть Генріха Распе перешкодила здійсненню плану Інокентія IV.³²

Тоді угорський король, під опікою котрого, як стверджує історик В. Пашуто, з 1248 р. знаходилася Гертруда, вирішив скористатися підтримкою папи й позмагатися за австрійський трон. Попередньо Бела IV домігся від Гертруди передачі йому прав на її спадкову долю. Але оскільки він не мав достатньо сил для того, щоб воювати з Приземисловичами та імператором, то звернувся по допомогу до галицько-волинського князя Данила Романовича.³³

Кардинальні зміни в русько-угорських взаєминах настали ще в 1245 р.³⁴ Поворот від війни до миру був зумовлений тим, що Данило, по-перше, розбив угорські війська,

які привів його недруг Ростислав Михайлович, а, по-друге, – здійснив вдачу подорож в Орду й отримав від хана Батия ярлик на Галицько-Волинське князівство. Вже через рік (1246) угорський король відіслав до Данила посла з побажанням породичатися з галицько-волинським князем. У літописі, зокрема, читаємо: “... прислав король угорський [Бела] вісника, кажучи [Данилові]: “Візьми дочку мою за сина свого Льва”. Ритову приязнь Бели IV до Данила Романовича галицький літописець трактує як страх перед мудрим руським сусідом: “... боявся бо він його, тому що той був уже в Татарях [і] побідою подолав Ростислава [Михайловича] і угрів його”.³⁵ Підтвердження цим словам знаходимо, зрештою, і в особистому листі самого угорського короля до Інокентія IV. До того ж, саме тоді Бела IV розпочав війну з Австрією й у Данилові Галицькому йому було б краще бачити союзника, аніж ворога.³⁶

Пам'ятаючи про колишню підступність Угорщини, до слів посла Бели IV Данило Романович поставився з недовірою й давати відповідь не поспішав. Бела чудово розумів ситуацію, а тому, коли в Угорщині перебував галицький митрополит Кирило, запросив його на аудієнцію й твердо переконував у щирості своїх намірів та висловив надію на сприяння великого подвижника святої віри у справі укладення з Данилом миру. Отримавши від короля клятвенну присягу на святому хресті в честі своїх бажань і прагнень, Кирило, хоч і не без малих зусиль, все-таки умовив Данила дати згоду на шлюб Лева з угорською королювною.³⁷ Логічним завершенням цього й стало укладення мирної угоди між сусідніми державами.

Отже, з 1246 р. Бела IV знаходився в союзі з Данилом Романовичем, до якого й звернувся за підтримкою в боротьбі за спадщину Бабенбергів. Уже в 1248 р. під час зустрічі в Братиславі Данило Романович, угорський король та імператорські послі обговорювали питання про майбутні австрійські землі.³⁸ Про це побачення містяться відомості в Галицько-Волинському літописі: “... прислав король угорський [Бела] до Данила [посла], прохаючи його [прийти] на поміч, на бій, бо він мав війну з німцями. [Данило] рушив йому на поміч і прийшов до [города] Пожта (тобто Братислави – ІЛ). Та прийшли були послі німецькі до нього [Бели], – бо цесар

[Фрідріх] держав був Відень, землю Рагуську і Штірську,³⁹ тому що герцог [Фрідріх] уже вбитий був...⁴⁰

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в українській історіографії розгорілася своєрідна дискусія з приводу датування зустрічі Данила Романовича з Белою IV. Професор Львівського університету І. Шараневич, помиляючись у даті Ярославської битви (1249 замість 1245 р.), мусив і звістку про похід Данила Романовича віднести до 1251 р.⁴¹ Натомість молодий історик Б. Барвінський опублікував у кількох виданнях спеціальну розвідку, в якій, на основі повідомлень Санкруценського річника, намагався довести, що події, пов'язані з перебуванням Данила Галицького в Братиславі, сталися у 1250 р.⁴² Рецензент студії Б. Барвінського Н.М. (Молчановський) ідентифікував літописний з'їзд з угодою Бели IV та Пршемисла Отакара II у Прешбурзі 1254 р.⁴³ З такими судженнями згаданих авторів не погоджувался М. Дашкевич та М. Грушевський. Останній, подавши свої замітки щодо хибності аргументації Б. Барвінського при одній із його статей, переконливо довів, що зустріч Данила Романовича в Братиславі з Белою IV відбулася влітку 1248 р., як це й подає Галицько-Волинський літопис. До того ж, зауважує М. Грушевський, такому датуванню відповідають і факти австрійської історії.⁴⁴

Суть у тому, що в 1248 р. Гертруда вийшла заміж за маркграфа Германа Баденського. Римський папа заспокоївся і визнав за останнім (14 вересня 1248 р.) право на австрійські землі. Через деякий час (13 лютого 1249 р.) Інокентій IV наказав німецькому королю Вільгельму Голландському (1247-1256) виділити ці землі Германові Баденському у ленне володіння.⁴⁵ В результаті конфлікту за спадщину Бабенбергів було тимчасово поладано. Саме тому військовий похід Данила Романовича на допомогу Белі IV не набув продовження і завершився лише зустріччю в Братиславі. Отже, перебіг подій у Австрії підтверджує датування М. Грушевським збройної виправи князя Данила 1248 р., або “не пізніше першої половини 1249 р., бо в другій половині цього року бачимо Відень уже в руках чоловіка Гертруди”.⁴⁶

Однак у неспокійній Австрії Герман Баденський так і не зміг утвердити свою владу. Його становище виявилось хитким

перш за все через зростаючу могутність австрійської шляхти. Не жиє у злагоді Герман Баденський і з заздрісними сусідами. Влітку 1250 р. на Австрію напало угорське військо й лише завдяки чеській допомозі її територія не була спустошена. У жовтні 1250 р. Герман Баденський помер і питання правонаступництва Бабенбергів знову стає актуальним. На цей раз відпала конкуренція з боку Штауфенів, бо в середині грудня 1250 р. смерть настигла й імператора Фрідріха II. Невдовзі помер і його внук, син Генріха Штауфена (1220-1235) та Маргарити Бабенберг, також Фрідріх, якому за заловітом цесаря мало дістатися Австрійське герцогство. Німецький король Конрад IV (1250-1254), син Фрідріха II, наперекір Вільгельмові Голландському, рушив після смерті батька до Італії підкорювати енцилійські володіння. Конрад IV не мав ані бажання, ані часу перейматися подальшою долею спадщини Бабенбергів. Сум'яттям вирішив скористатися Оттон Баварський, котрий вислав свого сина Людвіга, щоб той захопив західну частину Австрійського герцогства. Проте баварці тут наразилися на Пршемисловичів, які на цей раз зайняли тверду позицію щодо оволодіння маєтками Бабенбергів.⁴⁷

Восени 1251 р. при підтримці частини баронів та духовництва в Австрію з військом вступив молодший син Вацлава I маркграф Моравський Пршемисл Отакар II. Він одразу проголосив себе герцогом Австрійським і Штирійським. У лютому 1252 р. 20-літній Пршемисл Отакар II закріпив своє становище в Австрії шлюбом із сорокашестирічною Маргаритою, вдовою Генріха (сина імператора Фрідріха II Штауфена) й сестрою Фрідріха II Бабенберга, котра офіційно передала йому спадкові права на родинні маєтки.⁴⁸ Все це відбувалося з ініціативи Вацлава I й без згоди папи та імператора.

З отриманням бабенберзької спадщини Пршемислом Отакаром II у середньоевропейському просторі порушується співвідношення сил і центр ваги переміщується на східні рубежі Священної Римської імперії. Ослаблене внутрішніми чварами, це державне утворення було не в змозі загальмувати розмах гегемоністських устремлень Пршемисловичів. Тому їх

суперником у альпійській політиці знову виступив угорський король Бела IV.

У 1252 р. "король угорський ... шукав підмоги, бо хотів узяти землю Німецьку і послав до Данила [посла], кажучи: "Пошли мені сина Романа, щоби я оддав за нього сестру герцогову і оддав йому землю Німецьку".⁴⁹ Як відомо, Гертруда перебувала за велінням папи Інокентія IV під опікою Бели. Тому угорський король вирішив віддати її за Романа і таким чином втягнути Данила у війну за австрійську спадщину.

Галицько-Волинський князь зустрівся з угорським королем в Австрії. Тут за участю Гертруди Бабенберг було оформлено договір, за яким Роман Данилович отримував герцогські права на Австрію.⁵⁰ Навесні 1252 р. у замку Гімберг під Віднем союз було скріплено шлюбом Романа Даниловича з овдовою Гертрудою Бабенберг. Про описані вище події мовиться і в нашому літописі: "І поїхав [Данило] в Німці (тобто до Австрії – ЛЛ.) з Романом, і оддав [Бела] сестру герцогову [Гертруду] (Гертруда була не сестрою герцога Фрідріха, а племінницею, донькою його старшого брата Генріха Бабенберга – ЛЛ.) за Романа, і вчинив обітницю, що її через величину всю ми не списали".⁵¹ Очевидно, йдеться про домовленість між Данилом і Белою IV, за якою угорський король мав допомагати Романові здобути Австрію. На жаль, літописець випустив текст угоди, обмежившись констатацією факту. На думку київського вченого М. Котляра, "пропонуючи Данилові зробити його сина австрійським герцогом, Бела IV твердо розраховував цим хитрим ходом у наступному взяти Австрію собі".⁵²

При цьому нез'ясованими залишаються причини, з яких Данило Романович втрутився в боротьбу за спадщину Бабенбергів. І Крип'якевич висунув припущення, що можливо галицько-волинський князь "заховився планом посадити одного із синів на австрійському престолі, щоб в часи загрози від ординців мати тут резерв для князівської сім'ї".⁵³ Сучасний історик В. Іздьо стверджує, ніби Данило Романович вів війну за австрійську спадщину з метою закріпити свій вплив у Центральній Європі, що зміцнило б його авторитет у справі залучення європейських володарів до хрестового походу проти татар.⁵⁴ Задаючись риторичним питанням про мрії Данила щодо

об'єднаної Русько-Австрійської держави, М. Котляр вважає "його рішення розпочати австрійську кампанію стратегічним прорахунком".⁵⁵

Недовзі після Романового одруження Пршемисл Отакар II оточив із численним військом замок Гімберг, в якому перебував галицько-волинський княжич. Колись Бела IV дав обіцянку допомагати Данилові й Романові в разі небезпеки з боку чеського короля, однак, як свідчить літопис "учинив король [угорський Бела] обітницю велику Романові, – і не сповнив її. Зоставив же він [його] в городі Гімберзі, а [сам] пішов звідти. Пообіцявши йому [підмогу] – він не помагав йому, бо мав він облуду [в серці своїм], хоча чи городів його".⁵⁶ Отже, побачивши безнадійність Романа Даниловича, угорський король почав замислюватись як би самому здобути Гертрудині землі в Австрії.

Ласим шматочком видавалися ці ж території й Пршемисловичам, за плечима в яких була не одна спроба відібрати їх силою. Однак Роман твердо тримав оборону. Про чесність і порядність останнього свідчить той факт, що коли чеський королевич хитрістю хотів заволодіти австрійськими землями й запропонував галицькому княжичу відступити від Бели IV, Роман Данилович обурився лицемірністю й підступністю Отакара, сказавши, що порушувати слово людині його рівня – великий гріх. Більше того, щирий і безпосередній Роман передав свою неприсмну розмову з чеським королевичем Бели IV, аби той знав, що Пршемисл Отакар є його ворогом. Однак Бела IV не зробив висновків із цієї розмови, не оцінив благородства Романа Даниловича. Навпаки, скориставшись його прямою й простодушністю, він не тільки не послав очікувану допомогу, коли Пршемисл Отакар напав на Гімберг, а й почав вимагати австрійські землі в обмін на територіальні володіння в Угорщині. Бела IV прагнув шляхом відмови Романа від тієї частини Австрійського герцогства, на яку поширювалася ще влада Гертруди перетворити галицького княжича у звичайного намісника однієї з угорських провінцій.⁵⁷

У 1252 р. "послав [Бела послів] до Данила, кажучи: "Ти родич мені і сват єси. Поможі мені проти чехів". І умовив він його, і пішов на [город] Опаву своєю дорогою, – сам ото

грабував він землю Моравську, і багато городів розорив, і села попалив, і велике побоїще вчинив землі тій”.⁵⁴ Наступного року угорський король повторив збройну виправу проти чеських володарів. На цей раз було здійснено комбінований похід: із заходу на Австрію рухався баварський герцог; галицько-волинські та польські князі мали завдати удару з півночі на Опаву. Король Бела IV спрямував свої сили на Австрію, а звідти – на Моравію, де вони досягли Оломоуца.⁵⁵

Як свідчить Галицько-Волинський літопис, військова кампанія 1253 р. була добре підготовлена. Очевидно, щоб допомогти синові, котрий опинився у скрутному становищі, в поході взяв участь і Данило Романович.⁵⁶ До складу очолюваної ним коаліції входили зі своїми загонами Лев Данилович, литовський князь у Полоцьку Тевтил, князь жемоїтський Єдивид. Підмогу братові надіслав і Василько Романович. З польського боку виступили окремі удільні князі: краківський володар Болеслав Сидливий (1226-1279), котрий доводився зятем королю Белі IV, а також Владислав Опольський (1246-1281). Обидва вони воювали без особливої сили. Зокрема, Владислав Опольський, володіння котрого знаходилися поблизу театру військових дій.⁶¹ У результаті наступу Данила Романовича та його союзників, який охопив порівняно невелику територію біля сілезько-моравського кордону, було розорено околиці Опави й Глубичичі, взято місто Насилля, підкорено фортецю Фульштейн.⁶² Похід, однак, не вплинув на становище Романа Даниловича, який наприкінці 1253 р., з допомогою прибічника Гертруди вєводи Бернгарда Прейселя, був змушений покинути Австрію.⁶³ Він перетворився з австрійського герцога на литовського удільного князя, одержавши від батькового союзника Войшелка Новогрудок і Слонім із землями в Червоній Русі.⁶⁴

Аби припинити ворожнечу щодо спадщини Бабенбергів, в справу як посередник втрутився папа Інокентій IV. Поки Гертруда була дружиною Владислава чеського, римський понтифік визнавав за нею і спадкові права на Австрію. Однак у 1253 р. папа підтвердив законність шлюбу Маргарити з Пршемислом Отакаром II і саме його почав визнавати герцогом австрійським. Російський історик В. Пашуто зміну папської

орієнтації пов'язував з “тією допомогою, яку невдовзі Пршемисл надав курії у справах прибалтійських”.⁶⁵ Вагою свого авторитету Інокентій IV схилив Чехію та Угорщину до укладення миру. Остаточні його основні положення було підтверджено 3 квітня 1254 р. За умовами договору, Пршемисл Отакар II, котрий після смерті в 1253 р. Вацлава I став повновладним володарем земель чеської корони, пообіцяв коритися папі та німецькому королю Вільгельму Голландському, а також поступився на користь Угорщини частиною Штирії.⁶⁶ Отже, Пршемисл Отакар II розділив Австрію з Белою IV.

⁵⁴ История Польши. – М., 1954. – Т. I. – С. 70-74.

⁵⁵ Коротка історія Угорщини. – Ниредьгаза, 1997. – С. 19.

⁵⁶ Балакин В.Д. Фридрих Барбаросса. – М., 2001. – С. 62.

⁵⁷ Там же. – С. 63.

⁵⁸ Пристер Е. Краткая история Австрии. – М., 1952. – С. 18-19.

⁵⁹ Ліхтей І. Криза Священної Римської імперії й утвердження могутності Чеського королівства у першій третині XIII ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія. – Ужгород, 1999. – Випуск 3. – С. 131-136.

⁶⁰ Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К., 2000. – С. 21-22.

⁶¹ Zemlička J. Století posledních Přemyslovců. – Praha, 1998. – S. 71.

⁶² Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації. – С. 22.

⁶³ Pokračovatelé Kosmovi. – Praha, 1974. – S. 98-99.

⁶⁴ Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації. – С. 22-23.

⁶⁵ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). – Praha, 1928. – S. 651.

⁶⁶ Ibid. – S. 653-654.

⁶⁷ Zemlička J. Století posledních Přemyslovců. – S. 75-76.

⁶⁸ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). – S. 659-660.

⁶⁹ Ibid. – S. 661-663.

⁷⁰ Егер О. Средние века (Всемирная история, т. 2). – СПб., 1997. – С. 368-369; Zemlička J. Století posledních Přemyslovců. – S. 77.

⁷¹ Домбровский Я. Польская политика и натиск германского феодалного мира на Чехию и Венгрию в средние века // Германская экспансия в Центральной и Восточной Европе. Сборник статей по истории так называемого “Дранга нах остен” / Пер. с польск.

- И.В. Созина и И.С. Миллера. Под ред. и со вступ. статьей В.Д. Королюка. – М., 1965. – С. 87-88.
- ¹⁹ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – К., 1998. – С. 277.
- ²⁰ Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.С. Махновця. – К., 1989. – С. 383.
- ²¹ Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – К., 1993. – Т. 3. – С. 52-53.
- ²² Літопис руський. – С. 392.
- ²³ Пристер Е. Краткая история Австрии. – С. 19.
- ²⁴ Žemlička J. Století posledních Přemyslovců. – S. 83.
- ²⁵ История Венгрии. – М., 1971. – Т. I. – С. 147-148.
- ²⁶ Бертеня Й. Международное положение Венгрии после татарского нашествия // Восточная Европа в древности и средневековье. – М., 1978. – С. 315-316.
- ²⁷ Існує переказ, ніби-то Фрідріх II Бабенберг загинув від руки руського короля. Див. Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950. – С. 255; Ільзо В.С. Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253) // Науковий вісник Українського Університету. – М., 2001. – Том. I. – С. 202. Однак галицький літописець відзначає, що Фрідріх "одолив короля угорського [Белу], але був убитий своїми боярами в бою ..." Див. Літопис руський. – С. 410.
- ²⁸ Пристер Е. Краткая история Австрии. – С. 19.
- ²⁹ Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). – S. 778.
- ³⁰ Барвінський Б. Прешбурський з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах. (Причинок до історії великого австрійського безкоролів'я) // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1903. – Рік XII. – Т. LII. – Кн. II. – С. 8.
- ³¹ Žemlička J. Století posledních Přemyslovců. – S. 101.
- ³² Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). – S. 780-781.
- ³³ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 255.
- ³⁴ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 278.
- ³⁵ Літопис руський. – С. 406.
- ³⁶ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 278.
- ³⁷ Літопис Руський. – С. 406.
- ³⁸ Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. – Прага, 1935. – Т. I. – С. 213.

- ³⁹ Нам видається, що тут у примітку до українського літописного перекладу, здійсненого Л. Махновцем, вкралася неточність. У тексті Іпатієвського та Хлебниковського списків, на основі яких зроблено переклад, читасмо "землю Ракоушською и Штирською" (див. Полное собрание русских летописей. Том второй. Ипатьевская летопись. Изд. второе. – СПб., 1908. – Стб. 814). Позаяк у чеській мові австрійський "таконьку" (див. Чесько-український словник. У двох томах. – К., 1989. – Т. II. – С. 220), то правильніше буде розглядати ці землі як герцогства Австрію та Штирію, а не як "землю коло міста Рагузи (Дубровника) на східному побережжі Адріатичного моря та австрійське герцогство Штирію", як це визначено в примітці Л. Махновця (див. Літопис руський. – С. 408).
- ⁴⁰ Літопис руський. – С. 408.
- ⁴¹ Scharanewitsch I. Die Hiptios-Chronik als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte. – Lemberg, 1872. – S. 56-57.
- ⁴² Барвінський Б. Прешбурський з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах. – С. 1-27.
- ⁴³ Киевская Старина. – К., 1902. – Т. LXXVI/I. – С. 39.
- ⁴⁴ Грушевський М. До справи хронологічної зв'язи в Галицько-Волинській літописі. Кілька заміток до статті Б. Барвінського // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1903. – Рік XII. – Т. LII. – Кн. II. – С. 1-5.
- ⁴⁵ Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). – S. 780-781.
- ⁴⁶ Грушевський М.С. Історія України-Руси. – С. 74.
- ⁴⁷ Žemlička J. Století posledních Přemyslovců. – S. 102.
- ⁴⁸ Kronika Zbraslavská. – Praha, Melantrich, 1952. – S. 55; Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 255.
- ⁴⁹ Літопис руський. – С. 411.
- ⁵⁰ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 255-256.
- ⁵¹ Літопис руський. – С. 411.
- ⁵² Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 280.
- ⁵³ Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984. – С. 100.
- ⁵⁴ Ільзо В.С. Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253). – С. 280.
- ⁵⁵ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 280.
- ⁵⁶ Літопис руський. – С. 416.
- ⁵⁷ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 281.

⁵⁸ Літопис руський. – С. 411.

⁵⁹ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 256.

⁶⁰ Галицький літописець, однак, стверджує, що “Данило-князь хотів [піти на Чехів] і заради короля, і слави бажавчи...” Див. Літопис руський. – С. 411.

⁶¹ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 257.

⁶² Літопис руський. – С. 412; Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 258.

⁶³ Літопис руський. – С. 416.

⁶⁴ Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – С. 281.

⁶⁵ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – С. 256.

⁶⁶ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271). – Praha, 1937. – S. 16-17.